

IRMO

aktualno

MALA I SREDNJA PODUZEĆA U BORBI S KRIZOM IZAZVANOM KORONOM: KAKO DALJE?

dr. sc. Nevenka Čučković

Uvod

Nakon ublažavanja mjera potpunog gospodarskog zatvaranja tijekom šest tjedana najteže borbe s pandemijom korona virusa u Hrvatskoj, pitanje svih pitanja za male i srednje poduzetnike jest kako ponovo pokrenuti poslovanje u novom „suživotu“ s virusom. Nakon toga slijedi i pitanje kako uspješno prebroditi najtežu recesiju još od dalekih ratnih godina u Hrvatskoj.

Naime, iako je, po ocjeni mnogih inozemnih i domaćih analitičara, sadašnja hrvatska ekonomija mnogo otpornija na krizu nego li 2009. godine kada je harala globalna financijska kriza, mala i srednja poduzeća (MSP) ostaju najranjiviji dio sektora poduzeća koje kriza najteže pogađa. Da podsjetimo, ona su, zbog svoje veličine i skromne razine kapitala i obrtnih sredstava, ranjiva čak i u doba sasvim normalnih ciklusnih kretanja gospodarstva. S druge pak strane, ona su istodobno i najfleksibilniji dio sektora poduzeća, a počesto i najinovativniji, osobito kada je riječ o razvoju potpuno novih ideja i brzih rješenja za potrebe tržišta i građana, poput inovativnih rješenja u ICT industriji kojima svjedočimo čak i u vrijeme najžešće borbe s virusom (npr. aplikacija asistenta Andrije, e-propusnica itd.).

Vlada je pripremila vrlo izdašne potpore kako bi ovaj dio sektora poduzeća održala na „infuziji likvidnosti“ i „financijskom respiratoru“ tijekom „lockdowna“ dok se ekonomija ponovo ne pokrene nakon relaksacije mjera pandemijskog zatvaranja i izolacije, ali i poslije u borbi sa snažnim udarima duboke recesije čije razmjere možemo tek naslutiti. Unatoč tomu, učinci krize nedvojbeno će biti ogromni i preživjet će samo oni najžilaviji.

Mjere za ublažavanje gospodarskih učinaka krize izazvane koronom na mala i srednja poduzeća

Kada su u pitanju usvojene mjere potpore gospodarstvu, koje sežu od onih za održanje postojeće razine zaposlenosti, potpuni otpis ili odgodu poreza i doprinosa do izuzetno povoljnih kredita poduzetnicima za održanje likvidnosti osobito usmjerenih ka sektoru malih i srednjih poduzeća, hrvatska je država bila među najizdašnijim u svijetu i s njima je po udjelu u BDP-u uvelike premašila čak i neke najbogatije zemlje EU-a. Za razliku od inicijalnog paketa mjera potpore usvojenog sredinom ožujka, drugi paket mjera u vrijednosti od oko 45 mlrd. kuna, usvojen koncem ožujka 2020, ide na otpis, a ne na odgodu poreznih i drugih davanja, uvodi naplatu PDV-a po naplati računa, još povoljnije zajmove i kreditna jamstva za obrtna i druga potrebna sredstva poslovanja, uvodi reprogramiranje ili pak potpuni moratorij za postojeće kreditne obveze (npr. temeljem ESIF mikro i malih zajmova) te druge izdašne mjera za održavanje likvidnosti poslovanja poput beskamatnih kredita turističkom sektoru.¹ Fiskalni učinak ovih mjera, Vlada procjenjuje na oko 4,1 %, dok se ukupni proračunski manjak za ovu godinu procjenjuje na -6,8 % BDP-a.² Neke međunarodne organizacije poput Svjetske banke³ procjenjuju da bi, zbog ovako izdašnih mjera i pada prihoda, proračunski manjak ove godine mogao dosežati i do 8 % BDP-a, no mnogi domaći i strani analitičari procjenjuju još dramatičniji proračunski manjak u 2020.

Prema podacima Bečkog instituta za međunarodne komparativne studije (WIIW) iz svibnja 2020. godine, od zemalja Srednje i Istočne Europe, samo je Mađarska usvojila opsežniji paket mjera potpore gospodarstvu, čija je

- 1 Precizan sažetak fiskalnih i monetarnih mjera potpore gospodarstvu za borbu s učincima virusa dostupan je na stranici Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta: <https://gospodarstvo.gov.hr/aktualno/mjere-za-pomoc-gospodarstvu-uslijed-epidemije-covid-19/12637>
- 2 Vidi program konvergencije Vlade RH za 2020. – 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/nacionalnim-programom-reformi-i-planom-konvergencije-do-odrzivog-gospodarskog-razvoja-i-odrzivih-javnih-financija/29358>
- 3 Vidi procjene Svjetske banke: <http://pubdocs.worldbank.org/en/368431492011103834/mpo-hrv.pdf>

vrijednost procijenjena na čak 18 - 20 % BDP-a.⁴ To pokazuje usporedna tablica mjera potpore gospodarstvu za ublažavanje učinaka prvih udara korona krize za odabrane zemlje Srednje i Istočne Europe (tablica 1).

Tablica 1. Sažeti prikaz mjera potpore gospodarstvima u odabranim zemljama Srednje i Istočne Europe

	Fiskalne mjere potpore	% BDP	Monetarne mjere potpore	Mjere restrikcije u borbi s virusom		
				Zatvaranje ne-esencijalnih trgovina	Zatvaranje ureda i škola	Mjere ograničenja putovanja
Hrvatska	Paket od ukupno 66 potpornih mjera ukupne vrijednosti preko 45 mlrd. HRK koje su namijenjene za isplatu minimalnih plaća zaposlenima u iznosu od 4.000 HRK za travanj, svibanj i lipanj; potpuni otpis poreza za poduzeća najviše pogođena krizom; odgoda plaćanja PDV-a, beskatmatne potpore turizmu i poljoprivredi; jamstva za povoljne kredite i moratorij za postojeće kredite.	7,4 %	Smanjenje međunarodnih pričuva kako bi se pomoglo očuvanju stabilnosti tečaja i povećanim potrebama za likvidnim sredstvima, otkup državnih obveznica, smanjenje obvezne pričuve banaka, dogovaranje izravne zamjene kuna za eure s Europskom središnjom bankom.	Da	Da	Da
Bugarska	Ukupne mjere iznose oko 2,8 mlrd. eura za kreditna jamstva, odgoda plaćanja poreza, održanje zaposlenosti, stimulacije na plaće zdravstvenih djelatnika itd.	2,4 %	Umanjeni su zahtjevi bankama za adekvatnost kapitala kako bi se povećala likvidnost bankarskog sektora za davanje novih kredita.	Da	Da	Da
Češka	Oko 100 mlrd. CZK izravnih potpora poduzećima, 900 mil. CZK za kreditna jamstva, pomoć za plaće zaposlenicima, odgođena plaćanja poreza i doprinosa.	3,0 %	Središnja banka je relaksirala politiku definirane osnove za formiranje kamata, a smanjila je i zahtjeve za obveznom rezervom banaka kako bi povećala likvidnost.	Da	Da	Da
Mađarska	Smanjivanje poreza i doprinosa, plaće za sektore najviše pogođene virusom.	18 - 20 %	Povećanje osnove i raspona za formiranje kamata, pokretanje otkupa i sekurizacije državnih obveznica na sekundarnom tržištu, te osiguranje povoljnih uvjeta kreditiranja poduzeća u visini 8,3 mlrd. EUR.	Da	Da	Da
Poljska	Mjere ekonomske zaštite od oko 70 mlrd. zlotu za poduzeća koje uključuju odgodu poreza i socijalnih doprinosa; izravna plaćanja zaposlenima posebno u sektoru MSP-a; povećanje jamstvene sheme za kredite poduzećima.	3,0 %	Središnja banka smanjila je zahtjeve za formiranje kamata u dva navrata; dodatno popuštanje u obveznim rezervama banaka kako bi se oslobodila likvidnost za kredite.	Da	Da	Da

Izvor: Institut za međunarodna komparativna ekonomska istraživanja, travanj 2020., uz neke dopune autora koje se odnose na Hrvatsku, dostupno na: <https://wiiw.ac.at/files/news/2nd-summary-of-cesee-key-measures-regarding-covid-format-n-434.pdf>

4 Vidi analizu Bečkog instituta za međunarodna komparativna istraživanja (Wien Institut fuer Internationale Vergleichung - WIIW), Beč, travanj 2020.: <https://wiiw.ac.at/files/news/2nd-summary-of-cesee-key-measures-regarding-covid-format-n-434.pdf>.

Za preživljavanje malih poduzetnika u Hrvatskoj zasigurno su najznačajnije Vladine mjere za zadržavanje postojećih radnih mjesta kroz isplatu minimalnih plaća u trajanju od tri mjeseca, početno od 3.250 HRK po radniku za ožujak, a potom za travanj i svibanj 4.000 HRK. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u prvom krugu potpora u ožujku ukupno je isplaćeno preko 1,55 milijardi kuna kojima je obuhvaćeno 484.922 radnika, a većina njih je zaposlena u sektoru malih i mikro poduzetnika. Ukupan broj poduzetnika koji su ovu Vladinu mjeru za zadržavanje radnih mjesta iskoristili do početka travnja 2020. iznosi 83.955. Od toga su 77.054 mikro poduzetnici koji zapošljavaju do 10 radnika, 5.876 mali poduzetnici do 50 radnika, te 889 srednji poduzetnici koji zapošljavaju do 250 radnika. Istovremeno, potpore je iskoristilo svega 145 velikih poduzeća. Analitičari procjenjuju kako će u travnju i svibnju ove mjere za zadržavanje radnih mjesta konzumirati oko 600.000 radnika, koliko je Vlada i predvidjela.

S druge pak strane, radi omogućavanja povoljnih kredita za održavanje likvidnosti malih poduzetnika otvorene su iznimno povoljne kreditne linije HAVOR-a i HAMAG-a. Primjerice, Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije (HAMAG-BICRO) nudi COVID-19 zajmove za obrtna sredstva do maksimalnog iznosa od 750.000 kuna uz kamatnu stopu od 0,25 % uz početak od 12 mjeseci i rok otplate od 5 godina. Također nudi beskamratne kredite turističkom sektoru u maksimalnom iznosu do 1,25 milijuna eura u prve tri godine otplate. Tijekom dva početna mjeseca krize, HAMAG-BICRO odobrio je zajmove za likvidnost ukupne vrijednosti od oko 230 milijuna kuna i to kroz povoljne zajmove za 500 poduzetnika, pretežito MSP-a, dok je istovremeno omogućio moratorij na već postojeće kredite za oko 2.000 poduzetnika.⁵

Učinak korona krize na MSP

Kakav učinak su restriktivne mjere ekonomskog zatvaranja (*lockdowna*) ostavile na sektor malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj? Kao i drugdje u EU-u, učinak je bio devastirajući u brojnim sektorima, a naročito u onima čija je aktivnost morala potpuno prestati. Najviše su stradala mala i srednja poduzeća u uslužnom sektoru poput turizma i ugostiteljstva, te

5 Vidi na HAMAG-BICRO: <https://hamagbicro.hr/pomoc-gospodarstvu-hamag-bicro-osigurao-potpore-od-230-milijuna-kuna-za-2500-poduzetnika/>.

u djelatnostima usko povezanim s njima (primjerice, mali obiteljski hoteli, privatni iznajmljivači, OPG-ovi, trgovine, iznajmljivači turističkih plovila i jahti, restorani i kafići, frizeri, kozmetičari, autobusni i drugi prijevoz putnika i slično).

Osim turizma i ugostiteljstva, trgovine i prijevoza, kao i malih poljoprivrednih gospodarstava koji su pretrpjeli najveće gubitke, mnoge industrijske djelatnosti također su bile suočene s velikim smanjenjem potražnje u doba potpunog gospodarskog zatvaranja. To se osobito odnosi na djelatnosti povezane s drvnom industrijom, tekstilom, odjećom i obućom te drugom prerađivačkom industrijom. Međutim, treba istaknuti iznimno brzu prilagodbu pojedinih djelatnosti potpunom prelasku na *on-line* i poslovanje „s dostavom“ (restorani, trgovine prehrambenim i ostalim proizvodima, OPG-ovi), te „*drive-in*“ prodaju (poput, primjerice, tržnica), što pokazuje veliku prilagodljivost MSP-a novim okolnostima, te uspješan pokušaj održavanja određene razine potražnje kod kupaca njihovih proizvoda za vrijeme potpunog *lockdowna* i zabrane tzv. „normalnog“ rada.

Nadalje, iskustva nakon trojtjednih postupnih mjera otvaranja gospodarstva pokazuju da su najviše pogođene djelatnosti ujedno one koje se mogu i najlakše pokrenuti, što ilustriraju i nedavna pokretanja brojnih kafića, restorana, ne-prehrambenih trgovina i šoping-centara, frizerskih i kozmetičkih salona, teretana i slično, koja su se iznimno brzo prilagodila novim epidemiološkim pravilima održavanja distance i uvjetima poslovanja.

Na žalost, sasvim je izvjesno da neće sva mikro, mala i srednja poduzeća moći preživjeti prilagodbu na „novo normalno“ poslovanje i u ovom će razdoblju svakako bolje proći one tvrtke koje su spremnije na bržu prilagodbu poslovanja, koje su fleksibilnije i u smislu tržišnih zaokreta, imaju veće kapacitete za brzu digitalizaciju dijelova poslovanja, brže stvaraju nove proizvode i usluge, koje, u slučaju potrebe, nemaju problema sa angažiranjem dodatne radne snage, te koja su sklonija inovacijama i ne ovise samo o jednom dominantnom proizvodu ili usluzi. To su, naravno, i ona poduzeća u kojima povećanje troškova radi zaštite klijenata i zaposlenika u ovom predahu od korone neće toliko devastirati njihov ukupni tržišni potencijal i poziciju da se ne mogu oporaviti u razdoblju od sljedećih 12 mjeseci. Ipak, neki će mali poduzetnici sasvim sigurno nestati s tržišta, prvenstveno oni s tradicionalnijim oblikom poslovanja poput raznih obrta i mikro poduzeća s niskim financijskim i kapacitetom digitalizacije dijelova poslovanja. Isto su tako ugroženi i mali poduzetnici više okrenuti proizvodima namijenjenima za izvozna tržišta ili oni koji sudjeluju u međunarodnim dobavnim lancima, iako su oni jedan od najkvalitetnijih

dijelova sektora MSP-a. Kad se potražnja zamjetno oporavi, a zbog poremećaja kod uobičajenih lanaca dobavljača koji su se tijekom COVID-krise u značajnoj mjeri pokidali, nestali ili su pak sada postali preskupi, za mnoge će hrvatske male proizvođače dosadašnja izvozna konkurentnost postati upitna.

Kako dalje nakon otvaranja gospodarstva, a u svjetlu crnih prognoza duboke recesije?

Posljednja istraživanja stavova poduzetnika govore kako su njihova očekivanja mnogo pesimističnija od službene prognoze gospodarskog pada za ovu godinu koju je obznanila hrvatska Vlada prilikom usvajanja novog Nacionalnog plana reformi za 2020. godinu i Programa konvergencije prema EU za 2020. i 2021. godinu⁶, dva obvezna dokumenta koje Vlada svake godine šalje Europskoj komisiji.

Optimizam poduzetnika znatno se istopio pod teretom prvih udara troškova ekonomskog „lockdowna“, odnosno zatvaranja. Tako npr. većina poduzetnika očekuje pad BDP-a iznad 10 %, a neki čak između 15 i 20 %. Kad su u pitanju oblici krivulje oporavka BDP-a, početkom svibnja 2020. hrvatski poduzetnici mišljenja su da će on imati oblik „U“, tj. predviđaju višegodišnji boravak „na dnu“ prije uzlazne linije i izranjanja na površinu.⁷ Vlada pak, kao i većina međunarodnih organizacija (Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Europska komisija) očekuju da će nakon naglog pada slijediti nagli uzlet gospodarstva u 2021. godini.

Nažalost, prema posljednjim proljetnim korekcijama prognoze rasta Europske komisije za zemlje Srednje i Istočne Europe, najveći pad BDP-a tijekom 2020. očekuje se u Hrvatskoj (-9,1 %) (tablica 2). Na razini EU-a, veći pad od Hrvatske imat će jedino Grčka (9,7 %), Italija (9,5 %) i Španjolska (9,4 %).

6 Vidi na <https://vlada.gov.hr/vijesti/nacionalnim-programom-reformi-i-planom-konvergencije-do-odrzivog-gospodarskog-razvoja-i-odrzivih-javnih-financija/29358>

7 Vidi detaljnije na <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/biznis/veliko-istrazivanje-otkriva-pesimizam-hrvatskih-poduzetnika-pad-bdp-a-bit-ce-veci-od-10-posto-ceka-nas-dugotrajni-oporavak-ekonomije-1020384>.

Tablica 2. Procjene pada BDP-a u 2020. godini odabranih zemalja Srednje i Istočne Europe

Zemlja	Pad BDP-a u 2020. %	Inflacija	Stopa nezaposlenosti	Saldo tekućeg računa platne bilance	Proračunski deficit
Hrvatska	-9,1	0,4	10,2	-1,7	-7,1
Bugarska	-7,2	1,1	7,2	3,3	-2,8
Češka	-6,2	2,3	5,0	-1,5	-6,7
Mađarska	-7,0	3,0	7,0	1,3	-5,2
Rumunjska	-6,0	2,5	6,5	-3,3	-9,2
Poljska	-4,3	2,5	7,5	0,6	-9,5
Slovenija	-7,0	0,5	7,0	6,8	-7,2

Izvor: European Commission, Spring Economic Forecasts 2020, svibanj 2020., dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ecfn_forecast_spring_2020_overview_en_0.pdf

Ono što je sigurno jest da će pravi ozbiljni problemi nastupiti s početkom ljeta kad istekne rok od tri mjeseca za većinu dosad donesenih mjera, osobito onih za isplatu minimalnih plaća za one najteže pogođene krizom.

Realno je, stoga, očekivati val otpuštanja nakon prestanka Vladinih mjera. Neke nedavne prognoze⁸ govore o povećanju ukupne nezaposlenosti za 160.000 do 240.000 ovisno o mogućem scenariju. Nedvojbeno je da će najveći porast nezaposlenosti biti iz rezervoara trenutno zaposlenih u sektoru malih i srednjih poduzeća. Precizni podaci Hrvatskog zavoda za zapošljavanje govore da je u razdoblju od 16. ožujka do 15. svibnja 2020. nezaposlenost porasla sa 134.717 na 158.618, odnosno za 23.901. Od toga je na burzi završilo ponajviše radnika iz ugostiteljstva, trgovine i prerađivačke industrije, a da nije bilo Vladinih mjera taj bi broj bio višestruko veći.

No tračak nade donosi program SURE⁹ Europske unije usmjeren na zaštitu radnih mjesta u 27 zemalja članica ukupne vrijednosti od oko 100 mlrd. eura iz kojeg i Hrvatska treba povući alikvotna sredstva do ljeta 2020. Europska je komisija također od 6. travnja 2020. na raspolaganje stavila dodatni iznos od oko 1 mlrd. eura iz Europskog fonda za strateške investicije (EFSI) za zadovoljavanje hitnih potreba za dodatnom likvidnošću za borbu s COVID-19 krizom u oko 100.000 europskih MSP-a.¹⁰

Osim povećanja nezaposlenosti, pad narudžbi od preko 50 % zbog pada

8 Primjerice, istraživanje dr. Vuka Vukovića za Udrugu poduzetnika, svibanj 2020.: <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/do-kraja-godine-bez-posla-ce-ostati-od-160-do-240-tisuca-hrvata-foto-20200510>

9 Vidi program Europske komisije „Corona virus response“: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_582

10 Više na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_569

potražnje na domaćem i inozemnom tržištu, a prema već spomenutom istraživanju mišljenja poduzetnika agencije ECQUESTRIS početkom svibnja¹¹ bit će dodatni najvažniji udar na sektor malih i srednjih poduzetnika. Zato će, uz spašavanje makar dijela turističke sezone na razini od barem 30 % prošlogodišnjih prihoda, s čime se već uvelike krenulo, najveći izazov biti oporavak izvoza. To će biti težak zadatak uzimajući u obzir ogromno smanjenje potražnje na za Hrvatsku najvažnijim izvoznim tržištima, Njemačke i Italije.

Nadalje, zbog velike rupe u prihodima koju je izazvalo inicijalno smanjenje, a kasnije i potpuni otpis poreznih obveza i doprinosa, u sljedećoj je godini moguće očekivati povećanje različitih poreza kako bi se makar malo nadoknadio enormni pad prihoda i ukupni proračunski manjak. To će dodatno gušiti izgleda za oporavak malih poduzetnika, unatoč nedavnom smanjenju parafiskalnih nameta.

Izvjesno je kako će kriza i dalje snažno utjecati na promjenu ponašanja i preferencija potrošača u smjeru povećanja štednje prvenstveno zbog smanjenja raspoloživog dohotka, a kod sektora poduzeća također se u kratkom roku očekuje smanjena sklonost investiranju i novom zapošljavanju.

Zato je potreban nastavak Vladinih mjera potpore za očuvanje radnih mjesta u najugroženijim poduzećima, barem na sljedeća tri mjeseca, ali i daljnja pomoć u održavanju likvidnosti osobito kod mikro i malih poduzeća, što se, s obzirom na neiskorištene fondove EU-a, zasigurno čini izvjesnim, a i sama Vlada najavila je takvu opciju. Prema apelu Udruge poduzetnika, ovim mjerama trebaju biti obuhvaćena sva poduzeća s padom poslovne aktivnosti od 50 %.

Umjesto zaključka

Na kraju, treba svakako reći da će ovi izrazito pogoršani i recesijski uvjeti poslovanja za većinu MSP-ova istovremeno stvoriti i izvanredne mogućnosti za osvajanje tržišta novim proizvodima i uslugama. To već pokazuju neki MSP-ovi na hrvatskom tržištu, pokušavajući odgovoriti na povećane potrebe i preferencije potrošača i stanovništva različite vrste, od onih najjednostavnijih poput domaće proizvodnje zaštitnih maski i dezinficijensa, do inovativnih rješenja za domaću proizvodnju ventilatora,

11 Vidi Business Executives' Quarterly Outlook agencije ECQUESTRIS: <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/biznis/veliko-istrazivanje-otkriva-pesimizam-hrvatskih-poduzetnika-pad-bdp-a-bit-ce-veci-od-10-posto-ceka-nas-dugotrajni-oporavak-ekonomije-1020384>.

ali i mnogo složenijih istraživanja usmjerenih ka pronalaženju potencijalnih lijekova i cjepiva protiv COVIDA-19.

Mikro, mala i srednja poduzeća će, slično kao i nakon globalne financijske krize, nedvojbeno odigrati značajnu ulogu u post-korona oporavku zbog svoje izrazite fleksibilnosti, snalažljivosti i inovativnosti, osobito kad su u pitanju tzv. prekretničke i prodorne (*breakthrough*) inovacije, posebice u sferi digitalizacije. To pokazuju i prva iskustva u kreiranju novih proizvoda i usluga tijekom krize i poslije otvaranja poslovnog sektora u cijeloj Europi.

Nakladnik:

IRMO - Institut za razvoj i međunarodne odnose
Ulica Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
10000 Zagreb
www.irmo.hr

Za nakladnika:

Sanja Tišma, ravnateljica

Uredništvo:

Ana-Maria Boromisa,
Sanja Maleković,
Jakša Puljiz,
Sanja Tišma,
Aleksandra Uzelac

Lektura:

Snježana Ivanović

Grafičko uređenje:

Dragana Markanović

Ova publikacija odražava isključivo stajalište autora i Institut se ne može smatrati odgovornim prilikom uporabe informacija koje se u njoj nalaze.

Sadržaj publikacije **IRMO aktualno** moguće je prenositi bez prethodnog odobrenja IRMO-a pod uvjetom da se jasno i vidno navede izvor (autor, naslov, IRMO kao nakladnik te poveznica na internet stranicu objave).